

ปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท Wisdom in Theravada Buddhist Philosophy

กัญญภัค แมกกี^๑
Kanyapak Magee

บทคัดย่อ

ปัญญานั้นประกอบด้วยคุณและโทษปัญญาในพุทธปรัชญามีสัมมาทิฐิปัญญาอันเกิดจากปัญญาที่มีองค์ประกอบในการพิจารณา ๒ประการคือปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการก่อให้เกิดการใช้ปัญญาที่ถูกต้องคือปัญญาที่เจริญตามแนวทางแห่งมรรคมงคล ๘ อันเป็นปัญญาที่ประจักษ์แจ้งในอริยสัจ ๔ นำไปสู่ความเป็นอิสระไร้ทุกข์และที่สุดของโลกก็คือสุขแห่งนิพพาน

คำสำคัญ : ๑.ปัญญา,๒.พุทธปรัชญา, ๓.เถรวาท

ABSTRACT

The benefit of Wisdom consists of two sides, advantage and disadvantage. Buddhist Philosophy has a wisdom called Sammaditthipanya. Paratoghosa and Yonisomanasikan are two topics for Sammaditthipanya deliberation. Therefore, Sammaditthipanya also leads to the ethical way of intelligence management. In another words, glory intelligence under the frame of Noble Eightfold Path, is the wisdom that truly perceives the Four Noble Truths. These all lead to the freedom without suffering and eventually of this world, Nervana

Keyword : ๑.Wisdom, ๒.Buddhist Philosophical, ๓.Theravada

๑.บทนำ

พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็น“ศาสนาแห่งปัญญา”ซึ่งเป็นลักษณะที่โดดเด่นยิ่งของพุทธศาสนาถือปัญญาเป็นยอดธรรมไม่บังคับความเชื่อไม่เอาศรัทธาเป็นใหญ่ อันเป็นลักษณะที่แตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา”^๒อีกนัยหนึ่งคือเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นจาก“ปัญญาตรัสรู้” ของพระพุทธเจ้า

^๑ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email : Mageekan@gmail.com

^๒สุรพล ไกรสรารุฒิ,คู่มือปัญญาในพระพุทธศาสนา,(กรุงเทพมหานคร : ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๕๒),

ซึ่งมีนัยสำคัญยิ่งที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพและอัจฉริยภาพอันยิ่งใหญ่ของความเป็นมนุษย์ว่ามีความสามารถเข้าถึง สัจจะและบรรลุดมคติอันสูงสุดของชีวิตได้โดยอาศัยกำลังแห่ง“ปัญญา” ที่ฝึกฝนพัฒนาให้เกิดขึ้นด้วยความเพียร ของมนุษย์เอง พุทธศาสนาจึงเป็นปรัชญา เนื่องด้วยหลักคำสอนมิใช่ศาสนาที่สอนให้คนเชื่อเพียงอย่างเดียว แต่ สอนให้คนใช้วิจารณ์ญาณและลงมือพิสูจน์หลักคำสอนต่าง ๆ ว่าเป็นจริงตามที่กล่าวหรือไม่ซึ่งตรงกับหลักการของ ปรัชญาที่มุ่งให้คนแสวงหาความจริงและความจริงด้วยเหตุผล^๓

“ปัญญา” เป็นเครื่องมือจำเป็นที่ใช้ในทุกกระบวนการของการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายและเป็น เครื่องมือสูงสุดในการดำเนินทุกกิจกรรมของชีวิตเพื่อให้บรรลุหรือประสบความสำเร็จด้วยดีมีชื่อเรียกบุคคลผู้เข้าถึง และดำเนินชีวิตด้วย“ปัญญา”นี้ว่า“พุทธะ” ซึ่งแปลว่า“ ผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน” กล่าวคือเป็นผู้มีปัญญารู้เท่าทันในความ จริงของสิ่งทั้งหลายจนทำให้เป็นผู้ตื่นจากความหลับไหลด้วยความงมงายในการทำหน้าที่หรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่ง ต่าง ๆ และเป็นผู้เต็มเปี่ยมด้วยความเบิกบานใจเพราะหมดสิ้นความสงสัยและความไม่รู้ซึ่งเป็นเครื่องเศร้าหมอง และสาเหตุพื้นฐานของความรบกวนจิตใจทั้งปวงปัญญาสามารถส่องใจคนให้สว่างไสวด้วยเหตุผลรู้ตัวชั่วกำจัดความ มีดคือกิเลสต่าง ๆ ได้ปัญญาจึงเปรียบเหมือนแสงสว่างที่ส่องใจให้สว่างไสวปัญญาเปรียบเหมือนเกราะป้องกัน คัมภีร์ครองตนและผู้อื่นได้ปัญญาเป็นสิ่งประเสริฐที่สุดในชีวิตมนุษย์ผู้มีปัญญาย่อมชวนชวนหาทรัพย์สมบัติได้หรือ หากแม้ตกอยู่ในภาวะวิกฤติก็สามารถพลิกผันชีวิตให้ประสบความสำเร็จได้ทุกเมื่อผู้มีปัญญามักมองเห็นโอกาสใน ทุก ๆ ปัญหาปัญญาจึงเป็นอุปกรณ์สำคัญในการแสวงหาทรัพย์สมบัติทางโลกเพื่อเลี้ยงชีวิตของตนเองและ ครอบครัวยังมีความสุขสบายส่วนการแสวงหาความรู้ทางธรรมควรหาโอกาสฟังธรรมตามกาลเพราะจะทำให้เราได้ใน สิ่งที่ยังไม่รู้หรือที่รู้แล้วก็จะได้เข้าใจลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไปคลายความสงสัยที่ค้างใจมานานเป็นการทำความเข้าใจให้ ถูกต้องโดยเฉพาะคำสอนของพระพุทธองค์

แม้การมีปัญญาจะมีคุณอนันต์ดังที่กล่าวมา แต่การใช้ปัญญาในทางที่ถูก เกิดผลบรรลุขั้นสูงสุด และเป็นไป ตามหลักพุทธปรัชญานั้น มีข้อควรพิจารณาประกอบในการใช้ปัญญาตามหลักพุทธปรัชญาบางประการ ใน บทความนี้จึงเป็นการตีความในความหมายของปัญญา คุณและโทษ แนวทางการใช้ปัญญาที่ถูกต้องตามทัศนะพุทธ ปรัชญาเพื่อผู้มีปัญญามากควรปฏิบัติในการดำเนินชีวิตเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๒.ปัญญาในพุทธปรัชญา

๒.๑ ความหมายของปัญญา

ปัญญามีรากศัพท์มาจาก ป+ญา ซ้อน ญ: ป+ญ+ญา= ปัญญา“ป”(ปะ) มีความหมายว่า ท้าว, ช้างหน้า, ก่อน ,ออก“ญา แปลว่า “รู้” ภาษาไทยเขียนว่า “ปัญญา” อ่านเหมือนบาลี “ปัญญา” จึงมีความหมายว่า รู้ทั่วถ้วนทั่วถึง , รู้ล่วงหน้า (รู้ว่าเหตุอย่างนี้จะเกิดผลอย่างไร, ต้องการผลอย่างนี้ จะต้องทำเหตุอย่างไร), รู้ก่อนที่จะทำ จะพูด จะ คิด, รู้แล้วนำชีวิตหลุดออกจาก ปัญหาพ้นจากทุกข์ได้^๔ นอกจากนี้ “ปัญญา” ยังแปลว่า คนมีปัญญา, บัณฑิต, นักป

^๓อดิศักดิ์ ทองบุญ, *ปรัชญาอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ พรินตติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๔๙.

^๔ทองย้อย แสงสินชัย, *บาลีวันละคำ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๗), หน้า ๑๐๐.

ราชาญ์^๕คำว่า“ปราชญ์” หมายถึง ผู้มีปัญญารอบรู้^๖ และปราชญ์ยังมีความหมายเดียวกับ“บัณฑิต” ซึ่งแปลว่า“ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา” บัณฑิต ซึ่งไม่เพียงแต่หมายถึงผู้มีความรู้วิชาการเท่านั้นแต่มุ่งถึงผู้รู้จักผิดชอบชั่วดีมีวิจรรณญาณเว้นทางผิดดำเนินทางถูกมั่นคงในคุณธรรมสามารถยึดถือเป็นแบบแผนในการวางตัวและดำเนินชีวิตของคนทั้งหลายได้

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายของปัญญาไว้ว่า ปัญญาแปลว่า ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ ในเหตุผลดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ดำเนิน การทำให้ลุลผล ล่วงพ้นปัญหา ความรอบรู้ ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง^๗และได้แบ่งประเภท ปัญญาไว้ ๓ ประเภทคือ^๘

๑. สุตมยปัญญาปัญญาเกิดจากสุตะ ได้แก่ปัญญาที่คนทั่วไปจะพัฒนาขึ้นได้ โดยต้องอาศัย สุตะคือ เมื่อยังคิดเองไม่เป็น หรือคิดไปไม่ถึงมองอะไร ๆ ไม่ออก ไม่เข้าใจ ก็ต้องมีผู้แนะนำสั่งสอน บอกให้เช่น มีท่านที่เรียกว่า กัลยาณมิตร อย่างพระพุทธเจ้าท่านผู้รู้ ครูอาจารย์มาแนะนำชี้แจงอธิบาย จึงรู้เข้าใจหยั่งความจริงได้ในระดับหนึ่ง

๒. จินตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากจินตตะ ได้แก่การรู้จักคิด คือ เมื่อได้ความรู้เข้าใจในสุตะ เกิดมีสุตมยปัญญาจาก การเล่าเรียนสดับฟังแล้ว ก็ฝึกโยนิโสมนสิการให้มองเห็นรู้เข้าใจกว้างไกล ลึก รอบทั่วตลอดแยกโยงได้ ทำให้ก้าวต่อไปในการเข้าถึงความจริง และใช้ความรู้อย่างได้ผล

๓. ภวานามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการภวานา คือการปฏิบัติบำเพ็ญ ทำให้เป็นให้มีขึ้น ได้จริง โดยลงมือทำกับประสบการณ์ตรง หมายถึงปัญญาที่พัฒนาต่อจากสุตมยปัญญา และจินตมย ปัญญา สองอย่างแรกนั้น คืออาศัยปัญญาสองอย่างแรกนั้น พัฒนาต่อไปด้วยการมนสิการ ตัวสภาวะ จนเกิดปัญญารู้จริงที่เป็นมรรคให้บรรลุผล^๙

๒.๒ คุณและโทษของปัญญาปัญญานั้นมีทั้งคุณและโทษเปรียบเสมือนดาบสองคม ที่เมื่อใช้ปัญญาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ก็จะมีคุณอนันต์แต่ถ้าใช้ปัญญาในทางที่ผิดก็มีโทษจากการใช้ปัญญามากมายเช่นกัน

๒.๒.๑ คุณของปัญญาถึงแม้ปัญญานั้นมีติดตัวมาแต่กำเนิดดังที่เรียกใน วิสุทธิมรรคว่า “สชาติปัญญา ปัญญาที่มีติดมา พร้อมกับความเกิด”ปัญญานี้จะงอกงามเติบโตให้คุณขึ้นได้ด้วยการศึกษา คือการสดับ

^๕ ป.หลงสมบุญ, *พจนานุกรม มคธ-ไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๖๐), หน้า ๔๒๓.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๔).

^๗ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๙), หน้า ๒๓๒.

^๘ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๙), หน้า ๖๖.

^๙ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๙), หน้า ๖๑.

ได้รับจากพ่อแม่ ครูอาจารย์ และความคิดตรึกตรองหาเหตุผลในสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ กับความลงมือปฏิบัติ ปัญญาจึงจะงอกงามเติบโตและให้คุณขึ้นด้วยการศึกษาดังกล่าว ท่านแยกเรียกว่าเป็น “โยคปัญญา ปัญญา ที่เกิดเพราะความประกอบ” ดังพระพุทธภาษิตที่แปลว่า “ภริ คือปัญญาเกิดเพราะความประกอบ” เมื่อหมายถึง ปัญญาจึงกล่าวว่า เกิดเป็นปัญญาที่งอกงามเติบโตเจริญขึ้น^{๑๐} ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน จะช่วยให้มีแนวทางในการดำเนินชีวิต ทั้งในด้านวิชาการ อาชีพ และการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิต ผู้ที่มีศักยภาพในการพัฒนาปัญญา ก็จะทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ การใช้ปัญญา คิดสร้างสรรค์ ความเจริญทางด้านวัตถุหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งหากจะดำรงชีวิตในโลกนี้อย่างมีความสุขและปลอดภัยต้องเป็นผู้ที่เฉลียวฉลาดมีสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน ผู้ฉลาดมากจะได้เปรียบผู้ที่ฉลาดน้อย มีธรรมภาษิตใน ขุททกนิกาย มโหสถชาดก ว่า “แม่น้ำน้อยใหญ่ทั้งหลายย่อมหลั่งไหลไปสู่มหาสมุทรน้ำในมหาสมุทรถึงจะมีมากมายขนาดไหนแม่น้ำจะมีคลื่นใหญ่มากกระทบฝั่งก็ไม่อาจล้นฝั่งมหาสมุทรได้ไม่อาจพังฝั่งได้จะซัดมาสักกี่คลื่นฝั่งสก็ดอยู่หมดฉนั้นโคคนรวยทรัพย์ถึงจะมีสักเท่าใดกิจการที่คนมีทรัพย์ประสงค์ก็ไม่อาจลวงพ้นคนมีปัญญาไปได้”^{๑๑} จึงนับได้ว่าผู้มีปัญญานั้นเหมือนมีทรัพย์อยู่กับตน ทรัพย์ที่หมายถึง ปัญญาที่เป็นคุณสมบัติที่ติดตัวไปทุกหนทุกแห่งคน มีปัญญาย่อมจะมีปัญญา มองเห็นสิ่งที่เป็นคนเป็นโทษแล้วเลือกกระทำแต่สิ่งที่เป็นคุณทั้งโลกนี้และโลกหน้าฉะนั้นคนแม้มีปัญญาเพียงอย่างเดียวยังประเสริฐกว่าคนมีทรัพย์อย่างเดียว และนักปราชญ์บัณฑิตในสมัยก่อนท่านก็สรรเสริญปัญญาว่าประเสริฐกว่าทรัพย์ โบราณจึงกล่าวว่า มีปัญญาเหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน และมีธรรมภาษิตที่กล่าวถึงคุณของปัญญาตั้งความว่า

๑) **ปัญญา นรานํ รตนํ,ปัญญาเป็นรัตนะของบุคคล**^{๑๒}รัตนะ^{๑๓} คือสิ่งที่ดี สิ่งที่ประเสริฐ เช่นรัตนตรัยที่แปลว่าแก้ว ๓ ประการย่อมหมายถึง สิ่งประเสริฐ ๓ ประการคือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์บุคคลผู้มีปัญญาก็เท่ากับมีสิ่งประเสริฐอยู่ในตนเหมือนมีทุกสิ่งทุกอย่างอยู่กับตัว ใช้ไม่หมดดั่งใช้ยิ่งมาก ปัญหาต่างๆ ที่แก้ไม่ได้ด้วยวิธีอื่นย่อมสามารถแก้ได้ด้วยปัญญาปัญญาจึงเป็นเหมือนแก้วสารพัดนึกปัญญายังเป็นรัตนะของคนทั้งหลายบุญอันโจรสลักไปได้ยากเป็นรัตนะของคนทั้งหลายบุญอันบุคคลพึงนำไปให้พ้นจากพวกโจรได้^{๑๔}

๒) **นตฺถิปญญาสมา อาภา,แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี**^{๑๕}แสงสว่างจากไฟก็ดี จากดวงอาทิตย์ก็ดี นับว่ามีประโยชน์มากอยู่ แต่ไม่อาจส่องใจของคนให้ สว่างได้ ส่วนแสงสว่างคือ ปัญญาย่อมสามารถส่องใจคนให้สว่างไสวด้วยเหตุผลรู้ดี รู้ชั่ว กำจัดความ มีดีคือ กิเลสต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้คนผู้มีปัญญาย่อมสามารถนำไฟต่าง ๆ

^{๑๐}สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, *คู่มือปัญญา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

^{๑๑}พ.ช. ๒๘/๖๐๐/๑๔๙.

^{๑๒}ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๕๙/๕๐.

^{๑๓}วคิน อินทสระ, *ศรัทธากับปัญญาในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๔).

^{๑๔}ส.ส. ๑๕/๑๕๙, ๑๖๑/๔๒.

^{๑๕}ส.ส.(บาลี) ๑๕/๒๙/๙, (ไทย) ๑๕/๒๙/๘.

มาทำประโยชน์เช่น ไฟฟ้า หรือพลังงานจากดวงอาทิตย์เป็นต้น เพราะฉะนั้นแสงสว่างคือ ปัญญา จึงเลิศกว่าแสงสว่างอื่น ๆ

๓) **ปัญญา เจริญ ปราศติ, ปัญญา ย่อมปกครองคนนั้นพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้**^{๑๖} บุคคลผู้โง่เขลา ย่อมเป็นการยากที่จะรักษาตัวให้พ้นจากความชั่วและความทุกข์ได้ ส่วนผู้มีปัญญาสามารถคุ้มครองตนให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ นำตนให้ประสบสุขสวัสดิ์ เพราะอาศัย ปัญญาเป็นแสงสว่างนำทางชีวิตและอาศัยปัญญาเว้นสิ่งควรเว้น ทำสิ่งที่ควรทำ จึงสามารถคุ้มครองตน ให้ปลอดภัยในด้านต่าง ๆ แม้สิ่งอื่นจะคุ้มครองรักษา ก็สู้ปัญญาคุ้มครองไม่ได้ ผู้มีปัญญานอกจากจะ คุ้มครองรักษาตนได้แล้วยังสามารถคุ้มครองรักษาผู้อื่นที่เกี่ยวข้องได้ด้วย

๔) **ปัญญาชีวิต ชีวิตมาหา เสถียร, นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวถึงผู้มีชีวิตอยู่ ด้วยปัญญาว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐ**^{๑๗} ที่นักปราชญ์กล่าวยกย่องผู้มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาว่าประเสริฐก็เพราะผู้เช่นนั้นย่อมไม่เดือดร้อนด้วยเรื่อง ที่คนทั้งหลายเดือดร้อนกันอยู่ ดังที่ท่านกล่าววว่าปัญญาสहित โนโรธ อปิ ทุกเขสุ สุขานิ วินทติ นรชน ผู้ประกอบด้วยปัญญาในโลกนี้ย่อมหาความสุขได้แม้ในเรื่องที่น่าจะทุกข์ นอกจากนี้ บุคคลย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา (ปัญญาบริสุทธิ์) เพราะฉะนั้น ชีวิตของผู้มีปัญญาจึงเป็นชีวิตที่ประเสริฐ^{๑๘}

ปัญญาจึงเป็นเหมือนแก้วสารพัดนึก ปัญญาเปรียบเหมือน แสงสว่างที่ส่องใจให้สว่างไสว ปัญญาเปรียบเหมือนเกราะป้องกันคุ้มครองตนและผู้อื่นได้ ปัญญาเป็น สิ่งประเสริฐที่สุดในชีวิตมนุษย์ ผู้มีปัญญาย่อมชวนขวายนหาทรัพย์สมบัติได้ หรือหากแม้ตกอยู่ในภาวะวิกฤตก็สามารถพลิกผันชีวิตให้ประสบความสำเร็จได้ทุกเมื่อ ผู้มีปัญญามักมองเห็นโอกาสในทุก ๆ จากพุทธภาษิตพระพุทธองค์ทรงสอนว่า ถ้าอยากมีรัตนชาติตัว ก็ให้ชวนขวายนศึกษาหาความรู้ให้มาก ๆ เพราะความรู้ คือ คลังสมบัติที่จะนำออกมาใช้เมื่อไรก็ได้ และจะใช้อย่างไรก็ไม่หมด ยิ่งใช้ก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น เหมือนมีตยงลับยิ่งคม ปัญญาจึงเป็นอุปกรณ์สำคัญในการแสวงหาทรัพย์สมบัติทางโลกที่อยู่ในตน และเป็นทรัพย์ที่มีค่ามากกว่าทรัพย์สินอื่นใด

๒.๒.๑ โทษของปัญญาการใช้ปัญญาที่ก่อให้เกิดโทษ ที่ทำให้เสื่อมแม้การมีปัญญาอันหมายถึง มีความรู้ ความฉลาด และเป็นอุปกรณ์สำคัญในการคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ผู้มีปัญญามาก ผู้มีปัญญามากควรปฏิบัติเพื่อความเจริญและเพื่อประโยชน์ดังที่พระพุทธองค์ตรัสในโยธาชีววรรคที่ ๔ อังคุตตรนิกาย จตุกกบาตร ว่า

“ดูกรภิกษุบุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญามากในธรรมวินัยนี้ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น เมื่อคิดย่อมคิดเพื่อเกื้อกูลแก่ตน เกื้อกูลแก่ผู้อื่นเกื้อกูลแก่ตนและผู้อื่นและเกื้อกูลแก่โลกทั้งหมดทีเดียว ดูกรภิกษุบุคคลเป็นบัณฑิตมีปัญญามากอย่างนี้แลฯ”^{๑๙} ผู้มีปัญญามากหากไม่มีศีลเป็นตัวคุมเป็นการกระทำที่เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้เกิดความเสื่อมอยู่เสมอทำให้โลกงุ่นงาย เช่น คิดค้นสูตรยาบ้า คิดค้นอาวุธเพื่อการทำลายล้าง ใช้ปัญญาเป็นอุบายหลอกลวงกัน มนุษย์ด้วยกันทำให้สังคมมีปัญหา หรือแม้มีทรัพย์มากแต่ไม่มีปัญญาในการใช้ชีวิต หรือบริหารทรัพย์นั้นก็ทำให้บุคคลนั้นไม่มีความสุขในชีวิต เพราะทรัพย์สินเป็นสิ่งของภายนอก แต่จิตใจซึ่ง

^{๑๖} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๓๕/๕๒, (ไทย) ๑๕/๑๓๕/๔๕.

^{๑๗} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๐๓/๕๘, (ไทย) ๑๕/๒๐๓/๕๑.

^{๑๘} วสัน อินทสระ, *ศรัทธากับปัญญาในพระพุทธศาสนา*, อ่างแก้ว.

^{๑๙} อัง .จตุกก. ๒๑/๑๘๖/๑๗๒.

เป็นทรัพย์ภายในต้องใช้ปัญญาในการวางใจให้มีความสุขในชีวิตที่แท้จริงดังความว่า “คนอับปัญญาไม่เข้าใจชีวิตไม่รู้จักโลกเมื่อได้ทรัพย์เมื่อมีความสุขแล้วก็ตกอยู่ในความประมาทหมกมุ่นมัวเมาในสิ่งไร้สาระยามประสบทุกข์ก็เดือดร้อนวุ่นวายหวั่นไหวเหมือนปลาดีนรนไปในที่ร้อนนรนแทนที่จะไปหาที่เย็นคือไม่รู้จักหาทางแก้ไขให้ถูกจุดตรงประเด็นผู้คนมีปัญหาไม่ได้คนมีปัญหาเขารู้จริงเข้าใจในชีวิตและโลกเมื่อได้ทรัพย์มั่งมีศรีสุขก็ไม่ประมาทไม่หมกมุ่นมัวเมาไม่ลุ่มหลงในกามคุณไม่ทำอะไรไร้สาระยามประสบทุกข์ก็รู้ובายไปพ้นจากทุกข์ได้ไม่ยากด้วยปัญญาฉะนั้นข้าพระองค์จึงว่าปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์”^{๒๐}

นอกจากนี้ผู้มีปัญญามากหรือปัญญาล้ำ แสดงออกในทางที่ไม่เหมาะสม อหังการในความรู้ความฉลาดของตนเหนือกว่าผู้อื่น จนไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นดังข้อความจากพระอริยสงฆ์กล่าวไว้ว่า “ปัญญา มีมากเกินไป ขาดศรัทธา กลายเป็น ทิฏฐิมานะ”^{๒๑} ทิฏฐิและมานะ ทิฏฐิหรืออหังการ คือ ความเห็นที่ติดงอแงถึงผิดก็ไม่ยอมแก้ไข และมานะ คือความถือตัว เมื่อรวมกันแล้วหมายถึง ถือรั้นอวดดีหรือติดงอแงถือตัว^{๒๒} ปัญญาที่ขาดศรัทธา ความเห็นความยึดถือที่แตกต่างกัน เขาย่อมจะก่อความทะเลาะวิวาท ซึ่งกันและกันที่สุดในที่สุดก็แตกเป็นหมู่คณะแบ่งเป็นเหล่าไม่สามัคคีอันเป็นหนึ่งอันเดียวกัน ทิฏฐิมานะก่อให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในตัวในตน กลายเป็นปัญญาที่มีอัตตาพอกพูนทำให้ดำเนินชีวิตประจำวันไม่ได้ ตลอดถึงไม่สามารถปฏิบัติตนให้พ้นจากความทุกข์ดังความในกลหวิวาทขุททกนิกาย ขุททกปาฐ ธรรมบทว่า

“ก็สมณพราหมณ์ผู้มีวาตะว่าเที่ยง พวกหนึ่ง (มีความถือตัวว่า)เป็นบัณฑิตในโลกนี้ย่อมกล่าวอรูปสมบัตินี้ว่าเป็นความบริสุทธิ์ของสัตว์แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีวาตะว่าขาดสูญพวกหนึ่งเป็นผู้มีวาตะว่าตนเป็นคนฉลาดในอนุปาติเสสนิพพาน ย่อมได้เถียงสมณพราหมณ์ผู้มีวาตะว่าเที่ยงเหล่านั้นแหละส่วนท่านผู้เป็นมุณี รู้บุคคลเจ้าทิฐิเหล่านั้นว่า เป็นผู้อาศัยสัตสสทธิและอุจเจททิฐิ ท่านผู้เป็นมุณินั้นเป็นนักปราชญ์ พิจารณารู้ผู้อาศัยทิฐิตั้งหลายแล้ว รู้ธรรมโดยลักษณะมีความไม่เที่ยงและเป็นทุกข์เป็นต้น หลุดพ้นแล้ว ย่อมไม่ทะเลาะวิวาทกับใคร ย่อมไม่มาเพื่อความเกียดบอย ๆ ”^{๒๓} และในจูฬวิยหสูตรกล่าวถึงผู้มากปัญญาคือสมณพราหมณ์ ผู้ถือทิฐิของตนก่อให้เกิดการโต้เถียง ทะเลาะวิวาทกัน ดังความว่า “สมณพราหมณ์ทั้งหลายยึดมั่นอยู่ในทิฐิของตน ตนถือมั่นทิฐิแล้ว ปฏิญาณว่า พวกเราเป็นผู้ฉลาด ย่อมกล่าวต่าง ๆ กันว่าผู้ใดรู้อย่างนี้ ผู้นั้นชื่อว่ารู้ธรรมคือทิฐิ ผู้นั้นคัดค้านธรรมคือทิฐินี้ผู้นั้นเชื่อว่าเป็นผู้เลวทราม สมณพราหมณ์ทั้งหลายถือมั่นทิฐิแม้ด้วยอาการอย่างนี้ ย่อมโต้เถียงกัน และ

^{๒๐} พ.ช. ๒๘/๖๐๐/๑๔๙.

^{๒๑} พระราชวินทร์รังษีสักมภิรมย์ปัญญาวิชัย (เทศก์ เทศรังสี), *แสดงธรรมเทศนา วัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย* (๒๙ มกราคม ๒๕๕๘), <http://www.truelookpanya.com/true/ethic_detail.php?cms_id=๒๑๑๑๒>, (๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑).

^{๒๒} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, อ่างแล้ว, หน้า ๑๓๒.

^{๒๓} พ.ช. ๒๕/๔๑๘/๓๗๖.

กล่าวว่า ผู้อื่นเป็นคนเขลา ไม่ฉลาด วาตะของสมณพราหมณ์สองพวกนี้ว่าทะเลไหนเป็นวาตะจริงหนอ เพราะว่าสมณพราหมณ์ทั้งหมดนี้ ต่างก็กล่าวกันว่าเป็นคนฉลาดฯ”^{๒๔}

ปัญญาจึงเพิ่มทุกข์เพิ่มโทษให้กับตน ทุกครั้งที่ดู ที่ฟัง ที่อ่าน เพราะเขาแสดงแต่สิ่งที่ไร้สาระ ให้ยาพิษแก่ผู้ดู ผู้ฟัง ผู้อ่านตลอดเวลาเนื่องจากเขาเป็นมิถุนาภิภูมิจึงมีความเห็นตรงข้ามกับที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ และยังค้านคำสอนของพระองค์ด้วย โดยใช้คำพูดที่เต็มไปด้วยโวหาร ใช้สำนวน ใช้คารมฝิปากกล้า ขาดความละเอียด น้อมใจให้ผู้ดู ผู้ฟัง ผู้อ่านคล้อยตามเขา เพราะเขารู้ดีว่าในโลกนี้ มีคนโง่มากกว่าคนฉลาด ต้นเหตุก็เพราะเขาคิดผิด หลงผิด หรือเป็นมิถุนาภิภูมิจึงยังผลให้ความชั่ว ความหลงผิดอีก ๗ อย่าง เกิดขึ้นกับใจของเขาคือ มีความดำริไปในทางที่ผิด มีวาจาที่ผิด มีการงานหรือแนะนำให้ผู้อื่นกระทำในทางที่ผิด หาเลี้ยงชีพในทางที่ผิด ทำความเพียรไปในทางที่ผิด มีสติระลึกลับแต่สิ่งที่ผิดและจิตเขาก็ตั้งมั่น-ยึดมั่นอยู่กับสิ่งที่ผิด เพราะหลงผิดตั้งแต่ต้นว่าเขาทำถูก

การใช้ปัญญาที่ก่อให้เกิดความเสื่อมต่อตนเอง ต่อสังคม เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การกล่าวยกตนข่มผู้อื่นของสมณพราหมณ์ผู้มีปัญญามากหรือล้าที่กล่าวว่า ธรรมของตนเป็นธรรม ที่บริบูรณ์แต่กล่าวตำหนิธรรมของคนอื่นว่าเลวบกพร่องเป็นเหตุให้เกิดความทะเลาะวิวาทกันต่างฝ่ายก็กล่าวข้อสมมติของตนว่าเป็นจริงจึงไม่สามารถบรรลุสัจธรรมได้ ดังความว่า “ผู้ใดเป็นคนเขลามาสำนึกตัวได้ว่ายังเขลาอยู่เพราะเหตุนั้นเขาพอจะเป็นปราชญ์ได้บ้างแต่ผู้ใดเป็นคนเขลามาสำนึกตนว่าเป็นปราชญ์ผู้นั้นนับว่าเป็นคนเขลาแท้”^{๒๕}

๓. ปัญญาที่ถูกต้อง หมายถึง ปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นที่ถูกต้องหรือความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องอันเป็นพื้นฐานหรือปัญญาอันดับแรกที่บุคคลจะต้องมีหรือจะต้องแสวงหาก่อน เพื่อเป็นเครื่องนำทางไปสู่ปัญญาในขั้นต่อไป ตลอดจนเป็นปัญญาที่ถูกต้องตามหลักพุทธปรัชญาคือ ปัญญาที่มีองค์ประกอบในการพิจารณา ๒ ประการคือ ปรโตโฆษะและโยนิโสมนสิการ ทั้งสองอย่างนี้ถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้เกิดปัญญาหรือเกิดความเห็นชอบมีพระพุทธพจน์ปรากฏว่า “ภิกษุทั้งหลายปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ มี ๒ ประการคือ ปรโตโฆษะและโยนิโสมนสิการ”^{๒๖}

ปรโตโฆษะ หรือ เสียงจากผู้อื่น ที่จะทำให้เกิดสัมมาทิฐิได้ก็คือ เสียงที่ติงาม เสียงที่ถูกต้อง เสียงที่บอกกล่าวชี้แจงความจริง มีเหตุผล เป็นประโยชน์ เฉพาะอย่างยิ่งที่เกิดจากความปรารถนาดีและเป็นปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดปัญญา ได้แก่ การสั่งสอนแนะนำ การบอกเล่า การเรียนรู้จากตำรับตำรา ข่าวสาร การรับฟังคำสอนจากคนอื่น ปรโตโฆษะนี้ท่านเรียกว่า เป็นวิธีการแห่งศรัทธา^{๒๗}

^{๒๔}พ.ญ. ๒๕/๔๑๙/๓๗๖-๓๗๗.

^{๒๕}พ.ญ. ๒๕/๑๕/๑๗.

^{๒๖}ม.ม. ๑๒/๔๕๒/๔๐๓.

^{๒๗}สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, อ่างแล้ว, หน้า ๕๖๕.

โยนิโสมนสิการคือ การทำไว้ในใจโดยแยบคายได้แก่ การใช้ความคิดที่ถูกวิธีความรู้จักคิดมอง พิจารณาสืบ
ทั้งหลายตามที่มีนเป็น และวิธีหาเหตุผล ถือว่าเป็นปัจจัยภายในที่จะทำให้เกิดความรู้ วิธี การคิดแบบโยนิโส
มนสิการนี้ท่านเรียกว่า วิธีการแห่งปัญญา^{๒๘}

ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการนี้จะปัจจัยแห่งความรู้แจ้งต้องเน้นเฉพาะในด้านที่ดีเท่านั้น แนวทางที่
จะพัฒนาปัญญาอย่างสมบูรณ์ดังกล่าว ต้องอาศัยการเจริญปัญญาตามแนวทางแห่งมรรคมีองค์ ๘ คือ ๑) สัมมาทิฐิ
ความเห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ ความคิดชอบ ๓) สัมมา วาจา วาจาชอบ ๔) สัมมา กัมมันตะ การปฏิบัติชอบ ๕)
สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมา วายามะ ความเพียรชอบ ๗) สัมมาสติ ความระลึกชอบ ๘) สัมมาสมาธิ
ความตั้งมั่นชอบและเมื่อจำแนกมรรคมีองค์ ๘ ออกเป็นหมวด แบ่งเป็น ๓ หมวด หรือที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ

หมวดศีล คือ สัมมาวาจา-การพูดจาชอบ สัมมา กัมมันตะ-การทำงานชอบ และสัมมา อาชีวะ - การ
เลี้ยงชีพดีชอบ

หมวดสมาธิ คือ สัมมาวายามะ-ความเพียรชอบ สัมมาสติ-ความระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ-ความตั้งมั่น
ชอบ

หมวดปัญญา คือ สัมมาทิฐิ-ความเห็นชอบ และสัมมาสังกัปปะ-ความดำริชอบ

ถ้าจะพัฒนาให้มีระดับสูงขึ้น รอบรู้ถึงอุบายวิธี ที่จะละเว้นความชั่ว หันมาประพฤติความดี จนมีความ
บริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจ ต้องใช้ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่สะอาดบริสุทธิ์สว่างไสว ซึ่งจะบังเกิดขึ้นโดย
อัศจรรย์ เปรียบเสมือนแสงสว่างของดวงอาทิตย์ทำให้สามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจนเพียงใด ปัญญาทางธรรม
ก็ทำให้ เราสามารถมองเห็นสังขารแห่งชีวิตได้ชัดเจนเพียงนั้น ดังเช่น ปัญญาเป็นดั่งแก้ว นรชน เพราะนรชน คือ
คนเรามีรัตนะคือปัญญา ติดตัวมาตั้งแต่เกิดเป็นพิเศษกว่าสัตว์ร่วมโลกทั้งหลาย จึงได้ชื่อว่าเป็น มนุษย์และสามารถ
อบรมปัญญาให้มากขึ้นได้ด้วย ฉะนั้นคนเราจึงมีความฉลาด สามารถเปลี่ยนภาวะ จากความเป็นคนป่ามาเป็นคน
เมืองมีความเจริญด้วยอารยธรรม วัฒนธรรม มีบ้านเมือง มีระเบียบ การปกครอง มีศาสนามีเครื่องบำรุงความสุข
ทางกายทางใจต่าง ๆ สิ่งทั้งปวงเหล่านี้สัตว์เดรัจฉาน ทั้งปวงหาไม่ทั้งนี้ด้วยอำนาจของปัญญานี้เอง พระรัตนตรัย
คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ก็เกิดขึ้นด้วยอำนาจของปัญญา แต่ปัญญาที่เป็นรัตนะของนรชนดังกล่าวมานี้
พึงทราบว่าจะต้อง เป็นปัญญาที่ชอบมีลักษณะของความฉลาดรู้ ความชัดเจนการวินิจฉัยถูกต้อง สามัญสำนึกดี มี
เหตุผล ในสิ่งทั้งหลาย

ปัญญาที่ชอบดังกล่าว เป็นผลที่สืบมาจากปัญญาที่มีพื้นฐานอันได้มาแต่กำเนิดของนรชน อัน เรียกว่า
สหชาติปัญญา และจากการศึกษาอบรมที่ถูกชอบ อันสหชาติปัญญานั้นมีพลังอำนาจ ที่ทำให้ ประจักษ์เรียนรู้
เข้าใจและตระหนัก เป็นพลังใจทางปัญญาของบุคคล ถ้าอบรมศึกษาในทางที่ผิดก็จะ เพิ่มความรู้ในทางฉลาดแกม
โกงในทางทำความชั่วร้าย ในทางเบียดเบียนต่าง ๆ ฉะนั้นจึงตรัสสอนไม่ให้ ประมาทปัญญา คือใช้ปัญญา พิจารณา
อบรมศึกษาให้เข้าถึงความจริง ตามเหตุและผลในสิ่งทั้งหลายเพื่อให้บรรลุถึงความชอบในทุก ๆ สิ่งรวมเข้ากัน
ในมรรคมี องค์ ๘ ที่พระพุทธเจ้า ๆ ได้ทรงปฏิบัติมา จนได้ ตรัสรู้พระธรรม และทรงสั่งสอนไว้นั้นเองคือ สัมมาทิฐิ

^{๒๘}สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, อ่างแล้ว, หน้า ๖๑๑.

ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความ ดำริชอบ (รวมเข้าเป็นปัญญาสิกขา)สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ(รวมเข้าเป็น จิตตสิกขาหรือสมาธิ)

มรรคมืองค์ ๘ นี้ก็เท่ากับ ปัญญา ศีล สมาธิ นั่นเองอันแสดงว่าปัญญาเป็นหัวหน้าแต่ที่แสดง ไว้เป็นข้อปฏิบัติโดยทั่วไป เป็นลำดับว่าศีล สมาธิ ปัญญา พระพุทธเจ้าได้ตรัสรับรองไว้ด้วยว่า สัมมาทิฐิ เป็นหัวหน้า เพราะว่าเมื่อมี สัมมาทิฐิ ก็ย่อมรู้เห็นทุก ๆ อย่าง ว่าผิดหรือถูกอย่างไรและเมื่อมีความเพียรความชอบ ความระลึกชอบเข้าประกอบก็จะทำให้มีความเพียร มีสติละทุกสิ่งที่มีผิด ทำทุก สิ่งที่ถูกให้เกิดขึ้นจนถึงเป็นความถูกต้องสมบูรณ์ แต่ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยสมาธิเป็นหลัก เป็นที่ตั้งแห่งทุก ๆ ข้อเพราะจิตที่ไม่มีสมาธิย่อมดิ้นรนกระสับกระส่ายไม่อาจที่จะใช้ปัญญาอบรมปัญญาที่มีอยู่ให้เจริญขึ้นได้เหมือนอย่างไฟฉาย ที่แวงไปแวงมา ไม่อาจจะส่องอะไรให้มองเห็นชัดเจนได้จึงต้องทำจิตให้สงบ ด้วยสมาธิเป็นหลักก็จะปฏิบัติให้มรรคทุกข้อแวดล้อมเข้ามากการเดินตามทางแห่งมรรคมืองค์ ๘ อันมี ปัญญา ศีล สมาธิ อันเป็นแนวทางการพัฒนาปัญญาทางพุทธปรัชญาที่ให้ผลทั้งโลกนี้และโลกหน้า

จะเห็นได้ว่าปัญญาเป็นบาทฐานของการปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้ต้องใช้ปัญญาตั้งแต่เริ่มต้นคือ ใช้ ปัญญาพิจารณาประกอบ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดปัญญาหรือสัมมาทิฐิ คือ ปรีติโฆชะและโยนิโส มนสิการทั้งสองอย่างนี้ถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้เกิดปัญญาถูกต้องหรือเกิดความเห็นชอบ

๓.๑ อานิสงส์ของการเจริญปัญญา

ปัญญาที่อันมีสัมมาทิฐิ (ความเห็นถูก) ก่อให้เกิดการจำแนกแยกโยงวิจยจัดแจง ปัญญานั้นก่อให้เกิดความรู้ทั่วรู้ซัด ได้แก่ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล หรือความรู้ประเภท จำแนก แยกโยงวิจยจัดแจง สามารถวินิจฉัยได้ว่า จริง เท็จ ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล หรือปัจจัยต่าง ๆ รู้สภาวะความเป็นจริง ของสิ่งต่าง ๆ รู้ว่าจะนำไปใช้หรือปฏิบัติอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้ หรือให้สำเร็จผลที่มุ่งหมายเป็นความรู้ ระดับใช้งาน หรือแก้ปัญญา ดังกล่าวมานี้เป็นการใช้ปัญญาเพื่อประโยชน์ในโลกนี้ เป็นประโยชน์ ชันตาเห็น เป็นปัจจุบัน เนื่องจาก ปัญญาที่มีความสำคัญสูงสุด เพราะเป็นตัวนำทาง และควบคุม พฤติกรรมทั้งหมด ปัญญาเปรียบเสมือนแสงส่องทางในการดำเนินชีวิต ทุกคนจะมีพื้นฐานทาง ปัญญา มาตั้งแต่เกิดเรียกว่าชาติกปัญญาหรือจะเรียกว่าไอคิว

๔. สรุป

ปัญญานั้นมีทั้งคุณและโทษ แนวทางแห่งมรรคมืองค์ ๘ จึงเป็นแนวทางการใช้ปัญญาที่ถูกต้อง ไม่เกิดโทษต่อตนเองและผู้อื่น การใช้ปัญญาที่ถูกต้อง(สัมมาทิฐิ)เป็นบาทฐานรองรับให้ความถูกต้องแก่คุณสมบัติข้ออื่น ๆ ทั้งหมด ปัญญาทำให้เกิดศรัทธาเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลัก ไม่ผิดพลาดตกกลายเป็นความมวมาม ปัญญาทำประพตศีลได้ถูกต้องตามหลักการ เป็นผู้มึคุณธรรม ละชั่ว ทำดี และข้อแตกต่างที่สำคัญของปัญญาในพุทธปรัชญา คือ ยังประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า เป็นประโยชน์ที่พึงได้ในภพหน้า พระพุทธศาสนายืนยันความมีอยู่ของภพหน้า ไม่เฉพาะประโยชน์ที่พึงได้ในปัจจุบันที่สนองความต้องการและก่อให้เกิดความสุขในภพที่ดีที่เรียกว่า “สุคติภพ” ^{๒๙}

^{๒๙}สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, อ่างแก้ว, หน้า ๔๕๙.

ปัญญา จึงเป็นแกนและตัวคุณคุณสมบัติอื่น ๆ เป็นคุณสมบัติหลักของอริยชนและเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต ดังข้อความในพุทธพจน์ที่ว่า “ปัญญาที่พัฒนาแล้วย่อมรู้ประจักษ์แจ้งในอริยสัจ มีจิตใจเป็นอิสระไร้ทุกข์” ^{๓๐} ด้วยการทำให้สุดแห่งทุกข์หรือการไปถึงที่สุดของโลกในอรรถภาพอันมีประมาณหนึ่งว่า มีปัญญา และมีใจเท่านั้น การไปถึงที่สุดของโลกไม่สามารถจะสำเร็จด้วยการกระทำทางร่างกาย แต่บรรลุได้ด้วย ปัญญาที่พัฒนาแล้ว “โลก” ตามที่พระพุทธองค์ตรัสนั้นหมายถึง “ทุกข์” ผู้ที่สามารถใช้ปัญญาเพื่อไป ให้ถึงที่สุดของโลก ย่อมสามารถถึงความดับแห่งทุกข์ได้ เพราะโลกนี้เป็นโลกแห่งความทุกข์ และที่สุด ของโลกก็คือสุขแห่งนิพพาน

บรรณานุกรม.

- กรมศาสนา.(๒๕๒๕). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- ราชบัณฑิตยสถาน.(๒๕๕๔).พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔.กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก.(๒๕๕๕).คู่มือปัญญา.กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ. ปยุตฺโต).(๒๕๕๙).พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ. ปยุตฺโต).(๒๕๕๙).พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ. ปยุตฺโต).(๒๕๕๙).พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- พันตรี ป.หลงสมบุญ.(๒๕๖๐).พจนานุกรม มคอ-ไทย.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์บรรณาการ.
- ทองย้อย แสงสินชัย.(๒๕๖๐).บาลีวันละคำ.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- วศิน อินทสระ.(๒๕๕๔).ศรัทธากับปัญญาในพระพุทธศาสนา.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ธรรมดา.
- สุรพล ไกรสรารุฒิ.(๒๕๕๒).คู่มือปัญญาในพระพุทธศาสนา.กรุงเทพมหานคร : ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ.(๒๕๓๒).ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ พรินตติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- พิสิฐ เจริญสุข.(๒๕๔๒).คู่มือการอบรมสมาธิ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- วงศ์ ชาญบาลี(ผู้ชำระ).(๒๕๒๕).คัมภีร์พระวิสุทธิมรรค(ไทย). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ.
- พระราชินีโรธรังสีคัมภีร์ปัญญาวิศิษฎ์ (เทสก์ เทสรังสี), แสดงธรรมเทศนา ณ วัดหินหมากเป้ง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดหนองคาย(๒๙ มกราคม ๒๕๕๘),
- <http://www.truelookpanya.com/true/ethic_detail.php?cms_id=๒๑๑๑๒>.

^{๓๐} ส.ม. ๑๘/๕๑๔/๓๒๗.